

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Jaargang 11

bron

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Jaargang 11. E.J. Brill, Leiden 1892

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_tij003189201_01/colofon.htm

© 2008 dbnl

Van als.

I. Erenberge.

Dit zeldzame woord is tot nog toe niet voldoende verklaard. In het *Mnl. Wdb.* II 691 toch lezen wij: 'Erenberch, znw. m. *Gewaad, Diut*, 2, 229: erenberge, suppara, d.z. *kielen, overkleederen*. De oorsprong van het woord is niet duidelijk; misschien is het (als *eeronthout* uit *heraut*) door volksetymologie onkenbaar geworden'. En Franck zegt in het *Glossar* achter zijne *Mnl. Grammatik*, 232: 'Erenberghe f. was Ehre birgt(?)'.

Slechts éénmaal wordt het woord in een Mnl. tekst gevonden, nl. in den roman van den *Ridder metter mouwen*, ons in de *Lanceloot*-compilatie van Velthem bewaard. Daar wordt verhaald, hoe een 'cnape' tot Artur gaat om ridder te worden en, den vorst onderweg ontmoetende, door hem naar Kardoel gezonden wordt, om daar zijne terugkomst te verbeiden. De jonge held rijdt naar den koningshof en begroet de koningin en hare jonkvrouwen, maar terwijl zij nog spreken komt een ridder voorbij met eene jonkvrouw, die hij bitter slaat. Op den zieken Keye na zijn alle ridders met Artur uitgereden en niemand kan de arme mishandelde dus beschermen. De koningin vraagt nu den vreemdeling, of hij de jonkvrouwe bevrijden wil. Hij neemt dit aan, mits hij ridder wordt gemaakt en paard en wapenrusting krijgt, en de koningin doet hem wapenen, laat een zwarten wapenrok brengen, Keye's paard wordt

De oude Zaanse puntgevels dragen eene eigenaardige versiering, nl. eene spits van omtrent 1 M. lang, in den vorm van een puntig toeloopenden kurketrekker, die op een bol is geplaatst. Deze houten figuur nu, die tegenwoordig meestal in vereenvoudigden vorm voorkomt en met het bouwen van nieuwerwetsche huizen begint te verdwijnen, heet (althans te Krommenie, Wormerveer, Koog en Westzaan) *gevel*. Ik zelf heb het woord meermalen in dien zin gebruikt en hooren gebruiken. Te Wormerveer staat ook nog een kaaspakhuis, dat 'de Roode Gevel' heet, omdat daar zulk een gevel op stond en deze roodgeverwd was. Ofschoon die gevel voorlang is weggenomen, draagt het pakhuis nog altijd den ouden naam.

Dergelijke gevelspitsen heeten elders *makelaar*, volgens van Geuns, *Beschr. van Zaandam* 408, ook te Zaandam. Men vgl. van Dale en de Bo i.v. makelaar en de *Teuth.* en Lübber op: mekeler.

VII. Het hazenpad kiezen.

Van Dale 577 vermeldt: '*Hazenpad*, o. gmv. (jacht.) weg, dien de haas heeft ingeslagen; (fig.) *het - kiezen*, aan den haal-, op de vlucht gaan.'

De uitdrukking is duidelijk. Reeds zeer vroeg gold de haas als het lafhartige dier bij uitnemendheid en was haas als schimpnaam in gebruik. De *Lex Salica* reeds bepaalt: 'Si quis alterum leporem clamaverit, ccxl. den. qui faciunt solid. vi. culpabilis iudicetur'¹⁾. Maerlant noemt in de *Nat. Bl.* 2, 2567 de hazen 'sere blood ende snel ter vlucht' en de lafheid dezer dieren vindt meermalen in Mnl. geschriften uitdrukking, b.v. *Sp.* IV¹, 53, 16 'Blodere was hi dan een hase', *Esop.* XXXII, 9 vlg., *Merl.* 14699 (aangeh. *Mnl. Wdb.* III 171 op *hase*). Ook de snelle vlucht der hazen doet den dichters eene vergelijking aan de hand om de overhaaste vlucht van krijgers in een veldslag

1) Uitg. v. Ilolder, bl. 60 (Hs. van Joh. Herold XXXIII, 4).

te kenschetsen, en wij lezen b.v. (*Lanc.* 2, 14479 vlg.) ‘Ende si vluwen vor hem tier stont alse die hase doet vor den hont’, of (20586 vlg.) ‘Want ic sachse vor hem vlien alse die hasen vor die honde plien’. Vandaar dat men ‘op de vlucht gaan’ en ‘ervan door gaan’ begon uit te drukken door *haasje gaan* (‘Een dochter zonder geld, daar hij me haasje ging’, Angelkot, *Don Cesar* 2, aangeh. bij Oudemans III 12), en van eenen voortvluchtige zeide, dat hij *haasje was* (‘Hij voorsichtig wesen? dat loof ik niet, want had hij kunnen voorsien, dat hij en sijn Broeder Sagelis bij sijn levendige lijf soo in de klem souden loopen, 'k meen niet of hij had al haesje geweest’, *Brillen voor alderhande gezigten* (1672), van Johan de Witt, aangeh. *Navorscher* 4, 288). Of wel, dat men sprak van *het hazenpad kiezen* (‘waar door vele gequest, de andere 't hasepad kosen’, Soeteboom, *Ned. Beroerten*, 69 (1658)) en *op het hazenpad zijn* (‘hij is op 't hazepadt’, *Ned. kluchtsp.*² 3, 2 (1662)).

Het is der vermelding waard, dat wij in het *Dagverhaal van Jan van Riebeek*¹⁾, den eersten commandeur aan de Kaap de Goede Hoop, een paar uitdrukkingen vinden, die ongetwijfeld naar het voorbeeld van *het hazenpad kiezen* zijn gevormd.

Vooreerst vinden wij éénmaal deze uitdrukking zelf (bl. 198): ‘[Maer soo als de schuldigen] geroepen wierden om voor ons te comen, scheenen de snoff in de neus te hebben ..., alsoo, in plaets van bij ons te comen, het hasepat coosen.’

Wij lezen dan verder op bl. 176 vlg.: ‘[Hij hield den corporael off opsiender voor, bysonder acht te nemen, dat de robbenvangers niet] in plaats van de robben doot te slaen, dat wijt ende breet geschieden moet, se bedecktelijck naer zee te jagen, dat de vilders mede gaerne zien soude, want dan occasie soude hebben, weynigh te doen, ende dan met een buytelaers praetjen seggen: “wat duyvel corporael 't en is niet mogelijck dat men der veel slaen kan, want se worden al den

1) *Werken Hist. Gen* N.S. 39. Tot nog toe is alleen het (1ste) deel, loopende van 1652-1655, verschenen.

bruy seer schuw ende kiezen 't robbenpat over de clippen in zee". En bl. 263 vlg. staat: 'den genoemde Frans capiteyn, die ons (ende wij hem) weynich sijn vertrouwende, alsoo 4 van sijn volck [die naar ons waren overgelopen] quyt is, derft niet bestaen, soo langh wij met 't galjot hier leggen, sijn volck om water of hout te stieren, omdat vreest, dat mede (gelijck d'andere) 't reynosters padt te sullen kiezen'.

De uitgever van het *Dagverhaal* teekent bij 'reynosters padt' aan: 'De beteekenis dezer uitdrukking is duidelijk, de oorsprong duister.'

De oorsprong is echter op te helderen uit het *Dagverhaal* zelf. Immers bl. 67 staat: 'Den 25 dito (Sept. 1652) - Des avonds gemarcheerd zeven mijlen; zagen twee renosters, die tegen ons aankwamen en meenden ons te vernielen ... Namen des nagts onze rust bij een waterbeek in Godes naam; zagen ook twee struisvogelen. Moesten denzelven dito daar weder van daan wegens twee renosters, die op ons aankwamen, en kozen als toen het strand.' Welke dieren hier bedoeld zijn blijkt uit vergelijking met bl. 265: 'Veele oliphanten, renoscheros, elanden, herten, hinden, ende meer ander wilt wasser ontmoet, eens een trop van 7 ende nochmael een trop van 8^{en} oliphanten, daer all eenichsints voor beducht waren, alsoo deselve, gelijk oock de renoscheros vast voor haer bleven staen, moetende ons volck de beesten selfs wijcken'. Wanneer wij bedenken, dat de vormen 'reynosters' en 'renosters' juist voorkomen in rapporten van onderhoorigen van den commandeur, dan zullen wij moeten aannemen, dat zij voor 'renoscheros', zooals Riebeek zelf schreef, zeiden, en derhalve ook schreven, 'renosters'.¹⁾

1) 1) Het is merkwaardig, dat deze verbastering, die, zooals bleek, reeds terstond na de vestiging der Hollanders aan de Kaap is ontstaan, daar de gewone benaming voor het neushoorn dier gebleven is. Mansvelt, *Kaapsch-Hollandsch Idioticon* 132 vermeldt: 'Renoster, rhinoceros. Reeds bij Nieuhof komt de vorm rinoster voor.' - 'Renosterbossi, wilde heester of struik, geliefkoosd voedsel van het vee.' En de Heer W.J. Viljoen uit Kaapstad, thans te Leiden, vertelde mij verder, dat, evengoed als andere diernamen, ook renoster tot vorming van aardrijkskundige benamingen wordt gebezigd. Hij noemde mij de hoeve Renosterfontein (district Colesberg), den Renosterkop (bij Nels Poort; ook vermeld in S.J. du Toit, *Afrikaans ons Volkstaal* 61) en dan Renosterberg, alles in de Middellandsche provincie gelegen.

Het volk schuift meer in vreemde woorden eene *t* na *s* in, vandaar b.v. stroop en astant (*str* voor *sr*), profester (voor professor) en stollesteeren¹⁾ (voor solliciteeren). En merkwaardig genoeg verklaart Mansvelt in zijn *Idioticon* 25, op *boste*, mv. van bos(si): 'Meer nog dan in 't Hollandsch dient in 't Kaapsch de *t* tot dissimilatie' en noemt dan nog als voorbeelden: frister (voor frisscher) en kamaste (van het Fra. *camaches*). De renosters zijn dus rhinocerossen en 't reynosters padt kiezen' is derhalve de evenknie van 'het robbenpad -' en 'het hazenpad kiezen.'

Eene andere uitdrukking voor hetzelfde begrip is nog *het hazenvel aantrekken*. ('Den Denschen admiraal schoot den eersten schoote, ende weert geantwoort met een coegel van zes pondt dattet clapte recht in hem ende soo begost het speel harder en harder. In voegen dat den vyandt naer langh en groot canoneerens op den anderen de lust scheen te verliesen en het hasevell begon aan te trekken want alsoo het doen weer watt coelden sette ick furieuselick op hen aen en kregen se in volle vlucht,' *Brief van 1644*, aangehaald bij G.W. Kernkamp, *De Sleutels van de Sont*, 300). Voorts vinden wij ook nog *den hazenwimpel opsteken* (bij Kil. 219 'h a s e n - w i m p e l . Cauda leporina q.d. velamen sive vexillum leporinum. Hasen-wimpel opsteken. *adag.* Terga dare, conjicere se in fugam' en ook door Harrebomee vermeld (*Spreekwdb.* 1, 272)). Men vergelijk hiermede Lübber, *Mnd. Wtb.* III 213 (dat hasenbanner nemen, -annemen, -upsteken, up dat hasenvenneken dryven), Grimm, *Wtb.* IV 2, 539 vlg.: Hasenpanier, en Borchardt, *Sprichwörtl. Redensarten* 210: das Hasenpanier ergreifen.

Wormerveer, Aug. 1891.

G.J. BOEKENOOGEN.

1) Neder-Betuwsch, *Onze Volkst.* 2, 107.